

РОЗДІЛ 1. МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ

УДК 376-156.45

DOI <https://doi.org/10.32405/2413-4139-2019-2-7-16>

Марина Мельник,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6581-5129>

м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У СВІТОВІЙ НАУЦІ

Анотація.

У статті висвітлено результати багаторічних досліджень професійного самовизначення обдарованих учнів у світовій науці. Виокремлено типові особливості обдарованих учнів, що впливають на їхнє професійне самовизначення. До таких, зараховано: мультипотенційність, ранній вибір сфери професійної діяльності, когнітивні особливості, перфекціонізм, особливості ціннісної сфери, зосередження на традиційному академічному навчанні, завищені очікування інших, вплив гендерних стереотипів тощо. Обґрунтовано необхідність індивідуалізації та диференціації профорієнтаційної роботи з обдарованими учнями.

Ключові слова: обдарованість; обдаровані старшокласники; професійне самовизначення; профорієнтація.

У ХХІ ст. перед світом постали нові виклики, що характеризуються глобальністю та динамізмом. Це і зростання нерівномірності поділу суспільних та економічних благ, і зміна ринку праці – поява нових і зникнення старих професій у короткі терміни, конкуренція (що стала не локальною, а глобальною), екологічні проблеми, перегони озброєнь тощо. Означене зумовлює необхідність розгляду феномену обдарованості в контексті не лише минулих і сучасних викликів, а й майбутніх [5]. Обдаровані особистості здійснюють вплив на економічний і суспільний розвиток країни. Тому особливой значущості набуває не лише вчасна ідентифікація та супровід розвитку обдарованої особистості, а й сприяння її вчасному та обґрунтованому професійному самовизначенню. Означеним актуалізується необхідність наукового обґрунтування факторів, що впливають на цей процес.

Дослідження професійного самовизначення обдарованих учнів у світовій науці має тривалу історію. Так, у США значна кількість науково-дослідних установ досліджували цю проблему з 1950-х років. Серед них: Вісконсінська лабораторія профорієнтації успішних учнів, Інститут профорієнтації талановитих учнів, Лабораторія профорієнтації обдарованих і талановитих учнів при Університеті Небраски, Центр розвитку обдарованої дитини Лінкольна та Лінди Сільверман при Денверському університеті, Міжнародний центр з питань обдарованої освіти та розвитку талантів Белін-Бланк в Університеті Айови [9].

Метою статті є аналіз теоретичних засад дослідження проблеми професійного самовизначення обдарованих учнів у світовій науці.

Професійне самовизначення обдарованої дитини – це складний і багатоаспектний процес, на який впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Більш узагальнено можна виокремити типові внутрішні (когнітивні та особистісні особливості) та зовнішні чинники, що впливають на професійне самовизначення обдарованих учнів старших класів. Коротко зупинимосся на їх аналізі.

Частині обдарованих властива *мультипотенційність*, що створює внутрішній конфлікт, пов'язаний із вибором сфери діяльності. Одне з перших досліджень, у якому емпірично було виявлено мультипотенційність обдарованих, було проведено Університетом Дж. Хопкінса ще 1978 року. Тоді обдаровані студенти продемонстрували високі бали за більшістю шкал опитувальника інтересів [10]. За даними досліджень Р. Фредеріксона, Дж. Рутні та М. Санборна, учні, які мали високу академічну успішність і високі бали за тестами досягнень, також виявляли різноспрямовані інтереси за відповідними опитувальниками. Так, Л. Фокс було встановлено, що обдаровані діти мали вищі показники за шкалами інтересів за більшістю базових шкал опитувальників інтересів.

За результатами досліджень Б. Керр та ін. засвідчили, що в учнів старших класів, які отримали 5 % найвищих показників за шкільним тестом досягнень, підвищені показники за п'ятьма з шести груп професійних інтересів, окрім підприємницької спрямованості [1]. Дослідники з'ясували, що багато обдарованих учнів відчувають фрустрацію через необхідність ігнорування деяких власних здібностей для розвитку інших [13]. Прийняття такого самообмежувального рішення може призводити до затягування або передчасного, незваженого професійного самовизначення. Деякі дослідження [22] засвідчують, що тривала невизначеність та часті зміни напрямів освіти пов'язані з мультипотенційністю та поширені серед обдарованих учнів.

Необхідно згадати також дослідження, в яких не було виявлено вираженої різноспрямованості інтересів обдарованих учнів [14; 18]. Дослідники [10] пояснюють таку суперечливість у результатах тим, що в першому випадку в дослідженні брали участь учні, які отримали високі бали за тестом загального інтелекту чи успішності. Логічною постає їхня широта інтересів. В іншому ж випадку в дослідженні брали участь учасники спеціалізованих програм для учнів з високим рівнем розвитку предметних здібностей (наприклад, математики), а тому демонстрували диференційовані інтереси [10].

Дослідники [12] зауважують, що інструменти, що використовуються для пошуку обдарованих, зорієнтовані на конкретний вік чи клас навчання та не мають достатньо високого порогу оцінювання, а більшість результатів обдарованих групуються вгорі. Це сприяє недооцінюванню потенціалу обдарованих і виявленню їхніх сильних і слабких сторін. Тому, на думку дослідників, багатьом обдарованим присвоюють мультипотенційність [12].

Окрім того, науковці зауважують, що часто обдаровані демонструють диференційовані інтереси, оскільки значний суспільний і сімейний тиск змушує їх слідувати лінійним кар'єрним планам і приймати рішення про вибір професії всупереч власним бажанням. Згідно з дослідженнями, обдаровані юнаки обирають професію між такими сферами, як математика, природничі науки, інженерія. Тоді як обдаровані дівчата надають перевагу соціальним наукам і медицині. Цікавим є той факт, що обдаровані юнаки, маючи високу успішність в математично-природничих науках, обирають напрям інженерії, як основний. Обдаровані дівчата, які демонструють аналогічну успішність в математично-природничих дисциплінах, значно рідше обирають відповідний напрям для отримання професійної освіти [10]. Так проявляється *вплив гендеру та гендерних стереотипів* на професійне самовизначення обдарованих учнів. Означену проблему підняла також група дослідників, які опублікували лист у Science [15], зауваживши значний вплив суспільного очікування на професійну реалізацію. Зокрема, жінки частіше зустрічаються з різного роду бар'єрами під час вибору STEM-професій. Подібне спостерігалось 50 років тому, коли лише 5 % та 8 % жінок обирали професії сфери юриспруденції та медицини відповідно. Однак, соціальні зміни, інституційні та індивідуальні зусилля призвели до рівної зайнятості чоловіків і жінок у вказаних професійних сферах [15].

Дослідники [10] з'ясували, що обдаровані дівчата переважно демонструють вищі кар'єрні очікування (у порівнянні з юнаками), які часто згасають через гендерні стереотипи, кар'єрні міфи та тиск з боку оточення. Так, науковцями було з'ясовано, що в початковій школі обдаровані дівчата демонструють вищі кар'єрні очікування та впевненість у власних можливостях у порівнянні з обдарованими юнаками. Проте, вже у середній та старшій школі дівчата частіше за юнаків демонструють невизначеність у професійному майбутньому. Обдаровані юнаки демонструють відносну стабільність упродовж шкільного навчання у власних силах і кар'єрних сподіваннях [10].

Обдаровані юнаки також демонструють вищий рівень професійної ідентичності, переважно мають чітку та стійку картину професійних інтересів, умінь і прагнень [11].

Дослідники [10] відмічають, що за умови однакових успіхів юнаків і дівчат у точних науках, учителі (консультанти, тьютори) частіше радять дівчатам обрати професії соціогуманітарного спрямування, а обдарованих юнаків заохочують до обрання професій технічного, природничо-математичного спрямування. Особливо значного тиску юнаки зазнають, якщо батьки є представниками згаданих професійних середовищ. Дослідниками також було встановлено, що обдаровані юнаки часто приховують власні можливості, щоб не вирізнятися серед однолітків, вимушено цікавляться спортом для доказу власної «мужності». Як для обдарованих дівчат, так і для юнаків, характерною є демонстрація слідування «жіночим» та «чоловічим» сферам зайнятості та відповідним цінностям. Окрім того, дівчат заохочують до розмірковування над питаннями створення сім'ї, народження та виховання дітей і, відповідно, до вимушеної і, можливо, тривалої перерви в професії. Від обдарованих юнаків очікують неперервного лінійного кар'єрного зростання. Таким чином, здійснення профорієнтаційної діяльності з обдарованими учнями вимагає також приділення уваги питанню балансування життєвих ролей [10].

В означеному контексті цікавим є вивчення впливу когнітивних та особистісних факторів на професійне становлення обдарованих особистостей. Дослідники [12] зауважують, що 1 % найуспішніших результатів виконання тесту IQ починається від 137 балів і виходить за межі 200 – діапазон IQ більше 63 балів є в топ 1 % (таке ж явище зустрічається в таких фізичних вимірах, як зріст і вага). Постає закономірне питання: чи впливають когнітивні відмінності у верхньому діапазоні успішності на реалізацію обдарованості? Поширеною є думка, що вище певного порогу когнітивних здібностей (наприклад, 90-й або 95-й процентиль) відмінності в їх проявах відсутні, а успіх (не успіх) людини в певній сфері залежить від особистісних чинників. Проте, як свідчать дослідження останніх років [17], навіть, серед людей, результат тестування яких входить до 1 % найкращих, вищий рівень когнітивних здібностей (математичних, вербальних, просторових) збільшує ймовірність видатних досягнень. Науковці зауважують на важливості розуміння значної мінливості в крайніх «хвостах» розподілу здібностей. Зокрема, верхня чверть верхнього 1 % може бути досить далеко від нижньої чверті верхнього 1 % [7].

Дослідниками [12] експериментально було доведено спростування «порогової» гіпотези успішності (певний високий рівень когнітивних здібностей необхідно для досягнення кар'єрного успіху та результати, що перевищують цей рівень, не підвищать імовірність успіху особистості). Це стало одним із висновків унікального лонгitudного дослідження професійного становлення математично обдарованих учнів (Study of Mathematically Precocious Youth – SMPY) [12]. До участі в експерименті було залучено учнів 7–8-х класів за результатами багаторівневого відбору: респондентам, які входили до 3 % найкращих за результатами виконання тесту досягнень (перевірявся рівень засвоєння шкільної програми), пропонувалося пройти SAT тест (стандартизований іспит для вступу до коледжів США), що оцінював математичні (SAT-M) та вербальні (SAT-V) здібності. Беручи до уваги те, що частина обдарованих учнів залишається не ідентифікованою за результатами тестування, дослідники сформували додаткову когорту для узагальнення висновків експерименту. Усього було сформовано п'ять груп респондентів (табл. 1).

Таблиця 1

Учасники SMPY

Когорти	№	Роки ідентифікації	Вік учасників	Ідентифікаційні критерії
1	2188	1972–1974	12–13	SAT-M \geq 390 або SAT-V \geq 370 (топ 1 серед 100)
2	778	1976–1979	12	SAT-M \geq 500 або SAT-V \geq 430 (топ 1 серед 200)
3	501	1980–1983	12	SAT-M \geq 700 або SAT-V \geq 630 (топ 1 серед 10,000)
4	1130	1992–1997	12–14	Входять до 3 % найкращих результатів виконання будь-якого субтесту тесту досягнень
5	714	1997	23–25	Аспіранти кафедр природничих дисциплін 1-го чи 2-го курсу аспірантури з найвищим рейтингом

Респондентам пропонувалося заповнити опитувальники та пройти інтерв'ю у віці 12 (13), 18, 23 та 35 років. Нижче представлено деякі результати останнього опитування.

Більшість респондентів, які за результатами тестування у 12 (13) років входили до 1 % найкращих, отримали вищу освіту: більше 90 % отримали ступінь бакалавра, 25 % отримали ступінь PhD (з яких майже половина у сфері математики чи технічних наук). Так, до 33 років близько 25 % респондентів першої когорти мали PhD ступінь, у другій та третій когортах PhD ступінь було присвоєно більше 30 % та 50 % респондентів відповідно (рис. 1). У межах кожної групи юнаки та дівчата досягли приблизно однакових успіхів, проте дівчата частіше здобули науковий ступінь із гуманітарних, соціальних і природничих наук, а рідше – з математики, фізики, інженерії та інформатики. Юнаки частіше захищали дисертації з математики, фізики, інженерії та інформатики. Показово, що незалежно від статі та професійної сфери, респонденти були однаково задоволені власним освітнім і професійним вибором та життям.

Дослідники встановили, що, відповідно до шкільних успіхів та інтересів, можна передбачити вибір подальших напрямків освіти. Зокрема, респонденти, які отримали ступінь PhD з математики чи фізики, мали вищі бали з тесту SAT-M, вважали математику (фізику) улюбленим шкільним предметом і відвідували додаткові тематичні заняття (хоча за результатами виконання тесту Дж. Голланда у віці 12 (13) років респонденти демонстрували суперечливі професійні інтереси). З огляду на це, науковці доходять висновку, що предиктором успішності особистості (на прикладі математичної сфери) є, насамперед, індивідуальні здібності та інтереси, а не стать.

Ранній вибір сфери професійної діяльності обдарованою особистістю не можна однозначно трактувати як позитивне рішення. Так, зміна інтересів у ранньому віці є звичним явищем для обдарованих дітей і пов'язана з мінливим середовищем, впливом нового досвіду, випадковими факторами й оцінюється науковцями позитивно. Тривале зосередження особистості на певній предметній сфері може бути визначальним фактором у досягненні успіху в ній. Проте зацікавленість обдарованої особистості з ранніх років певною сферою може призвести до нівелювання інших, не пов'язаних із нею обдарувань. Це захоплення може зумовлюватися випадковими, ситуативними факторами, популярністю професії тощо. У ранньому віці, коли частіше виникають подібні захоплення, світ професій може здаватися учню чорно-білим: у «хорошій» професії все добре, а в «поганій» – усе погано. Категоричність вибору та небажання розглядати інші варіанти і можливості часто слугують психологічним захисним механізмом, засобом відійти від сумнівів і вагань, що може призвести у майбутньому до розчарування. Дослідники зауважують, що раннє самовизначення обдарованих не дає їм ризикувати, пробувати щось нове, фактично блокуючи творчі чи інноваційні варіанти професійного розвитку [19]. Однак наполягання на тому, щоб особистість диверсифікувала свої інтереси, може призвести до зневіри у власних цілях, вимушеному зосередженні на нецікавих сферах і зниження успішності й задоволення від виконуваної діяльності [6].

Окремо необхідно згадати про *асинхронність розвитку* обдарованої особистості. Обдаровані діти відрізняються від учнівського загалу швидшим розвитком когнітивної сфери, однак не завжди можуть приймати зрілі кар'єрні рішення через малий життєвий досвід. Так, до середньої школи учні ознайомлені з порівняно невеликим колом навчальних предметів, а тому можуть мати обмежене розуміння професійної сфери [6].

На професійне самовизначення обдарованої особистості впливають не лише когнітивні, а й *особистісні особливості*. Це підвищена пізнавальна мотивація, неприйняття загальноприйнятих стандартів поведінки, прагнення справедливості, висока моральна чутливість. Серед притаманних обдарованим особистостям рис, що впливають на професійне самовизначення, науковці виокремлюють перфекціонізм, який може проявлятися як функціональний або дисфункціональний. Внутрішній потяг особистості до досягнення майстерності в обраній сфері, прагнення до самовдосконалення сприяють досягненню певних успіхів [19]. Дисфункціональний перфекціонізм, що проявляється в неадекватному оцінюванню власних можливостей і ситуації, може гальмувати розвиток особистості. Такий перфекціонізм виявляється, як страх зробити помилку або не досягти високих стандартів, бути недосконалим. Означене накладає відбиток

на професійне самовизначення й виявляється як спроба уникнути (відкласти) прийняття рішення, перекладання відповідальності за вибір на близьких [6].

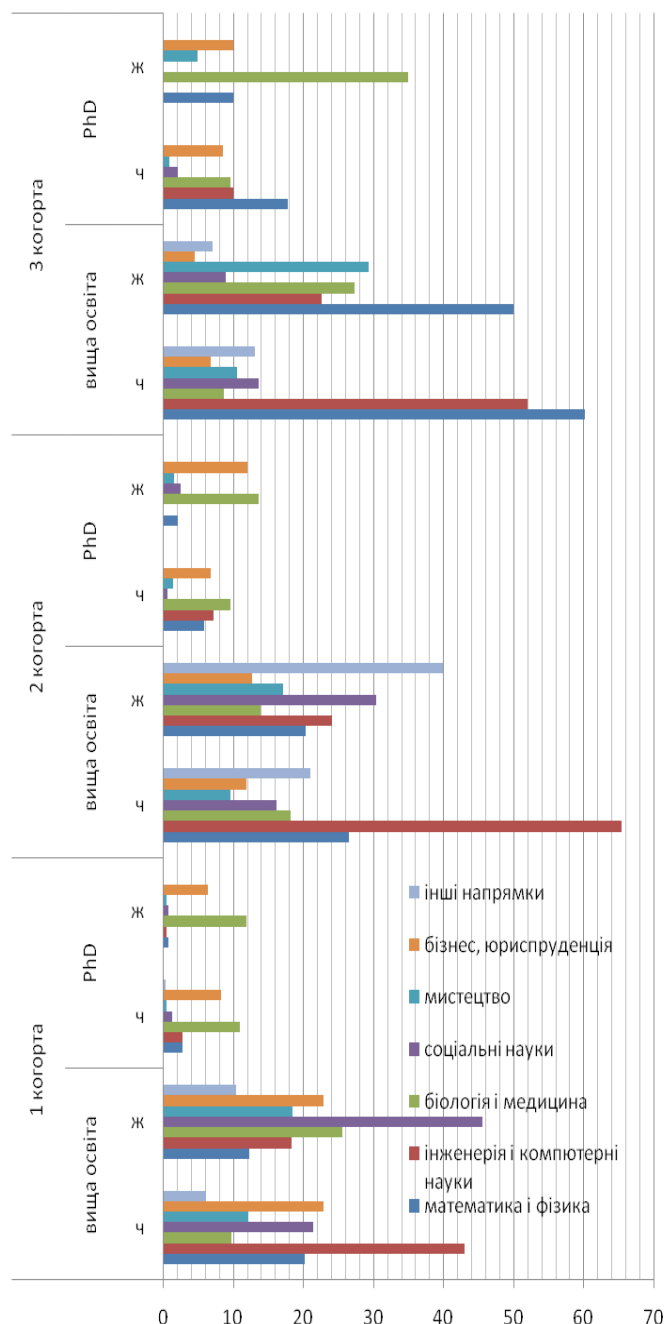

Рис. 1. Академічні здобутки респондентів у віці 33 років

Для обдарованих учнів старших класів *академічні успіхи* не є достатньою підставою для прийняття рішення про вибір професії. Тоді як успішність діяльності з обдарованими вимірюється їхніми здобутками в певній предметній сфері (сферах). Обдаровані учні, які демонструють високі успіхи в окремих предметних сферах, також стикаються з очікуваннями оточуючих успіхів в інших галузях. Хоча часто учні, успішні в одній сфері, демонструють успіхи в інших сферах [10]. Орієнтація на обов'язкове отримання вищої освіти сьогодні є застарілою та не відповідає викликам сучасності. Особливо означене актуальне для мистецьких спеціалізацій. Натомість важливим є самовдосконалення особистості в обраній сфері, що не завжди збігається з отриманням вищої освіти [6]. Так, від

обдарованих учнів часто *очікують видатних успіхів* у багатьох сферах, здійснюючи на них значний тиск. Підвищені очікування дорослих можуть стримувати розвиток обдарувань учнів, оскільки вони намагатимуться відповідати очікуванням, а не слідувати власним стремлінням [3]. Означене стає актуальним для академічно обдарованих, від яких очікують обрання певних («поважних», «складних» тощо) професій і закладів вищої освіти (ЗВО). Тиск рідних може змусити учнів йти всупереч власним бажанням під час професійного самовизначення та загрожує в майбутньому розчаруванням у професії та власних можливостях, гальмує розвиток обдарованості [6].

Цікавим є проведене групою американських дослідників [2] *порівняння успішних і неуспішних обдарованих учнів* (gifted underachievers and gifted high achievers). Ученими було виявлено відмінності між означеними групами обдарованих учнів як під час вибору ЗВО, так і під час вибору професії. Обдаровані учні, успішні у навчанні, частіше обирають медичні та інженерні професії, а неуспішні обдаровані – образотворчому та прикладному мистецтву, мовознавству, суспільним наукам або не визначилися у виборі. Обидві групи обдарованих учнів впевнені у своєму професійному виборі. Окрім того, було виявлено значні відмінності в освітніх прагненнях: майже половина успішних обдарованих учнів прагне отримати науковий ступінь з обраного напрямку (у групі неуспішних обдарованих такі стремління у близько третини респондентів). 30,9 % неуспішних обдарованих не планують продовжувати навчання після бакалаврату (серед успішних обдарованих – 17,7 %) [2].

Вибір освітнього напрямку, професійного та життєвого шляху зумовлюється цінностями, яким людина надає перевагу та які наполегливо прагне реалізувати. У наукових дослідженнях [8; 16; 20 тощо] було виявлено *особливості ціннісної сфери* обдарованих учнів у порівнянні з учнівським загалом. Було встановлено, що обдаровані учні з високим IQ орієнтуються на такі цінності: впевненість у собі, життєва мудрість та особиста безпека. Разом з тим, вони готові знехтувати такими цінностями: *матеріально забезпечене життя, суспільне визнання, гедонізм, суспільна безпека* [8]. Схожі результати було отримано в дослідженні В. Ріма [16], де респонденти з високим рівнем інтелекту надають більшої значущості таким цінностям: щастя, життєва мудрість, творчість, самоповага, продуктивне життя, освіченість, терпимість, раціоналізм, чесність, незалежність.

У цьому контексті цікавим є також вивчення взаємозв'язку цінностей зі спеціальними здібностями – художніми, музичними, математичними, лінгвістичними тощо [20]. Так, цінностям творчості надають перевагу лінгвістично та музично обдаровані учні. Цінності престижу особливо високо оцінюють музично обдаровані учні. Окрім того, для математично, лінгвістично та музично обдарованих учнів важливими в ієрархії ціннісних орієнтацій є моральні цінності. Такі учні вважають важливим дотримання соціальних і моральних норм, а також слідування вимогам закону. На вищій щаблі в ієрархії цінностей вони ставлять цінності любові, доброти, справедливості, самовідданості та чесності. Учні з лінгвістичними та математичними обдаруваннями керуються цінностями пізнання, розвитку, продуктивного життя та чесності. Важливої значущості релігійним цінностям (Бог, віра, святість, етичні норми) надають лінгвістично та музично обдаровані учні. Окрім того, для лінгвістично обдарованих учнів важливими є цінності альтруїзму, патріотизму, соціальні цінності. Орієнтація на економічні цінності, матеріально забезпечене життя, успіх є характерною для математично обдарованих учнів [20].

Дослідженнями встановлено, що з високими успіхами особливої значущості надають когнітивним та інтелектуальним цінностям і значно нижче в рейтингу цінностей ставлять перфекціонізм. Означене, на думку дослідників, свідчить про прагнення обдарованих учнів до саморозвитку та самореалізації, а не просто до вдосконалення в певній предметній сфері [4].

Окрім того, для обдарованих учнів важливими є цінності творчості, незалежності та самовідданості [20]. З одного боку, означені цінності сприяють досягненню успіхів обдарованою дитиною, а з іншого – підтримуються стимулюючим розвивальним навчальним середовищем [21].

Для обдарованих учнів важливими є цінності чесності, толерантності, любові, краси природи та мистецтва, внутрішньої гармонії, мудрості, а також інтелектуальні цінності та цінності самороз-

витку. Це свідчить про підвищену увагу обдарованих до таких соціальних цінностей, як правда, справедливість, дружба, а також вказує на їх ідеалістичне ставлення до дійсності [23].

З огляду на особливості обдарованих учнів, що залишають відбиток на їхньому професійному самовизначенні, Б. Керр та ін. [10] наголошують на важливості індивідуального підходу в профорієнтації обдарованих. Зокрема, це:

- *використання відповідного інструментарію*: класичні профорієнтаційні тести сприймаються обдарованими як дитячі та нецікаві, а їх результати як надто узагальнені. Натомість доцільнішим, на думку дослідників, є індивідуалізація профорієнтаційної діяльності, вивчення інтересів, особистісних особливостей, ціннісної сфери обдарованої особистості;

- *формулювання вірних питань*: оскільки обдаровані часто мають незвичайні інтереси, то доцільним є використання діалогу або відкритої форми питань в опитувальниках для того, щоб допомогти їм встановити зв'язок між власними інтересами та ринком праці. Окрім того, необхідно з обережністю інтерпретувати відповіді обдарованих учнів про успішність у певній сфері, адже це може зводитися до «Я не маю високих успіхів у математиці» (95 процентів) і «Я гарно знаю англійську мову» (99 процентів), – часто обдарований учень має вище середнього рівня успіху у багатьох сферах;

- *урахування інтересів, потреб і цінностей*: дослідники підкреслюють важливість урахування переконань і цінностей обдарованої особистості під час прийняття рішення про вибір професії. Необхідно брати до уваги, що «Я-концепція» обдарованої особистості корелює з академічними успіхами (що не завжди відповідають потенційним можливостям суб'єкта). Окрім того, обдаровані учні можуть мати неадекватні уявлення про власні можливості (завищені або занижені) та часто схильні до перфекціонізму. На формування «Я-концепції» обдарованих учнів також впливають дисфункціональні соціальні відношення, нереалістичні очікування оточення, високі академічні вимоги;

- *вплив культурного контексту*: дослідники наголошують на необхідності врахування в профорієнтаційній діяльності особливостей різних культурних груп населення [10].

Також М. Грін [6] наголошує на важливості індивідуалізації профорієнтаційної діяльності з обдарованими учнями. У такій діяльності важливим постає врахування вікових особливостей обдарованих учнів, їхні особистісні особливості та тенденції ринку праці. Доцільним протягом навчання дитини в школі, на думку дослідниці, є розвиток цілепокладання, навичок планування та самоорганізації, умінь аналізувати кон'юнктуру ринку праці тощо. Зокрема:

у початковій школі:

- стимулювання діяльності, що потребує постановки цілей і поетапного виконання;
- використання біографій видатних людей для дослідження особливостей професійного зростання;
- знайомство з професіоналами (екскурсії, виступи батьків тощо);

в основній школі:

- заохочення учнів до участі у волонтерських проєктах;
- розвиток підприємницьких навичок;
- обговорення суспільної значущості та ціннісних складників професій;
- розвиток навичок (soft skills);
- надання учням допомоги в побудові професійних планів, зв'язку хобі та дозвілля з побудовою кар'єри;

у старшій школі:

- стимулювання учнів до позашкільних занять;
- діагностика особистісних і мотиваційно-ціннісних особливостей учнів, професійно важливих якостей;
- допомога в налагодженні співпраці з професіоналами (стажування);
- ознайомлення учнів з особливостями успішної побудови неконсервативної кар'єри [6].

Таким чином, здійснений аналіз досліджень професійного самовизначення обдарованих учнів у світовій науці дав змогу виокремити особливості їхньої обдарованості, що впливають на

професійне самовизначення. До них науковці зараховують *мультипотенційність, ранній вибір сфери професійної діяльності, когнітивні особливості, перфекціонізм, особливості ціннісної сфери, зосередження на традиційному академічному навчанні, завищені очікування інших, вплив гендерних стереотипів* тощо. Психолого-педагогічні працівники мають враховувати зазначені особливості під час здійснення профорієнтаційної діяльності з обдарованими учнями. Остання ж має бути диференційованою та враховувати індивідуальні особливості обдарованих особистостей.

Використані літературні джерела

1. *Корольов Д.К.* Шляхи визначення взаємозв'язку когнітивних та особистісних чинників обдарованості / Д.К. Корольов // Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ : Міленіум, 2006. Вип. 28. С. 450–469.
2. *Colangelo N.* A Comparison of Gifted Underachievers and Gifted High Achievers / N. Colangelo, B. Kerr, P. Christensen, J. Maxey // *Gifted Child Quarterly*. 1993. Vol. 37 (4). P. 155–160.
3. *Colozzi E. A.* College students' callings and careers: An integrated values-oriented perspective / E.A. Colozzi, L.C. Colozzi; In D.A. Luzzo (Ed.), *Career counseling of college students: An empirical guide to strategies that work*. 2000. P. 63–90.
4. *Dobaj I.* Hierarchia wartos'ci a sukcesy uzyskiwane przez uczniow w konkursach przedmiotowych / I. Dobaj // *Kwartalnik Pedagogiczny*. 1983. № 3–4. S. 171–176.
5. *Giftedness and talent in the 21st Century. Adapting to the turbulence of globalization* / by D. Ambrose and R.J. Sternberg (Eds). The Netherlands: Sense. 2016. 318 p.
6. *Greene M.J.* Helping Build Lives: Career and Life Development of Gifted and Talented Students / M.J. Greene // *Professional School Counseling*. 2006. Vol. 10 (1). P. 34–42.
7. *Halpern D.F.* The Science of Sex Differences in Science and Mathematics / D.F. Halpern, C.P. Benbow, D.C. Geary, R.C. Gur, J.S. Hyde, M.A. Gernsbacher // *Psychological Science in the Public Interest*. 2007. Vol. 8 (1). P. 1–51.
8. *Hogan H.W., Mookherjee H.N.* Values and Selected Antecedents / H.W. Hogan, H.N. Mookherjee // *The Journal of Social Psychology*. 1981. Vol. 113 (1). P. 29–35.
9. *Kerr B.* (Ed.) *Encyclopedia of giftedness, creativity and talent*. 2009. Vol. 1. SAGE Publications. 1112 p.
10. *Kerr B., Sodano S.* Career Assessment with Intellectually Gifted Students / B. Kerr, S. Sodano // *Journal of Career Assessment*. 2003. Vol. 11 (2). P. 168–186.
11. *Leung A.S.* Vocational identity and career choice congruence of gifted and talented high school students / A.S. Leung // *Counseling Psychology Quarterly*. 1998. Vol. 11(3). P. 325–335.
12. *Lubinski D., Benbow C.P.* Study of mathematically precocious youth (SMPY) after 35 years: Uncovering antecedents for the development of math-science expertise / D. Lubinski, C.P. Benbow // *Perspectives on Psychological Science*. 2006. P. 316–345.
13. *Matthews D.J., Foster J.F.* Being smart about gifted children: A guidebook for parents and educators / D.J. Matthews, J.F. Foster. Scottsdale, AZ: Great Potential Press. 2005.
14. *Milgram R.M., Hong E.* Multipotential abilities and vocational interests in gifted adolescents: Fact or fiction? / R.M. Milgram, E. Hong // *International Journal of Psychology*. 1999. Vol. 34 (2), P. 81–93.
15. *Muller C.B.* Gender Differences and Performance in Science. C.B. Muller // *Science*. 2005. Vol. 307 (5712). 1043b–1043b.
16. *Rim Y.* Importance of values according to personality, intelligence and sex / Y. Rim // *Personality and Individual Differences*. 1984. 5 (2). P. 245–246.
17. *Robertson K.F.* Beyond the Threshold Hypothesis / K.F. Robertson, S. Smeets, D. Lubinski, C.P. Benbow // *Current Directions in Psychological Science*. 2010. Vol. 19 (6). 346–351.
18. *Sajjadi S.H.* Is multipotentiality a problem or not? A new look at the data / S.H. Sajjadi, F.G. Rejskind, B.M. Shore // *High Ability Studies*. 2001. Vol. 12. P. 27–43.
19. *Schuler P.* Perfectionism in gifted children and adolescents / In M. Neihart, S.M. Reis, N.M. Robinson, S.M. Moon (Eds.) // *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* WacoTX: Prufrock Press, 2002. P. 71–80.

20. Sekowski A. Education of gifted students – an axiological perspective / A. Sekowski, B. Łubianka // Gifted Education International. 2013. Vol. 30 (1). P. 58–73.
21. Siekan'ska M. Zadowolenie z pracy zawodowej oso'b wybitnie zdolnych / M. Siekan'ska. Lublin: Scientific Society of the Catholic University of Lublin TN KUL. 2005.
22. Stewart J. B. Career counseling for the academically gifted student / J.B. Stewart // Canadian Journal of Counseling. 1999. Vol. 33 (1). P. 3–12.
23. Webb J.T. Nurturing social-emotional development of gifted children / In K.A. Heller, F.J. Mo'nks and A.H. Passow (Eds.) // International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent. Oxford – New York: Pergamon Press. 1993. P. 525–539.

References

1. Korolov, D.K. (2006). Shlyakhy vyznachennya vzayemozv'yazku kohnityvnykh ta osobystisnykh chynnykiv obdarovanosti [Ways to determine the interrelation of cognitive and personal factors of endowment]. *Naukovi zapysky Instytutu psykhologiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Psychology. GS Kostyuk NAES of Ukraine*. 28. P. 450-469.
2. Colangelo, N., Kerr, B., Christensen, P., & Maxey, J. (1993). A Comparison of Gifted Underachievers and Gifted High Achievers. *Gifted Child Quarterly*. 37(4), P. 155-160.
3. Colozzi, E.A., Colozzi, L.C., Luzzo, D.A. (Ed.) (2000). College students' callings and careers: An integrated values-oriented perspective. *Career counseling of college students: An empirical guide to strategies that work*. P. 63–90.
4. Dobaj, I. (1983). Hierarchia wartos'ci a sukcesy uzyskiwane przez ucznio'w w konkursach przedmiotowych. *Kwartalnik Pedagogiczny*. 3-4. P. 171-176.
5. Ambrose D. and Sternberg R. J. (Eds). (2016). Giftedness and talent in the 21st Century. Adapting to the turbulence of globalization. *The Netherlands: Sense*. 318 p.
6. Greene, M.J. (2006). Helping Build Lives: Career and Life Development of Gifted and Talented Students. *Professional School Counseling*. 10(1). P. 34-42.
7. Halpern, D.F., Benbow, C.P., Geary, D.C., Gur, R.C., Hyde, J.S., & Gernsbacher, M.A. (2007). The Science of Sex Differences in Science and Mathematics. *Psychological Science in the Public Interest*. 8(1), 1-51.
8. Hogan, H.W., & Mookherjee, H.N. (1981). Values and Selected Antecedents. *The Journal of Social Psychology*. 113(1). P. 29-35.
9. Kerr, B. (Ed.). (2009). Encyclopedia of giftedness, creativity and talent. Vol. 1. 1112 p.
10. Kerr, B. & Sodano, S. (2003). Career Assessment with Intellectually Gifted Students. *Journal of Career Assessment*. 11(2). P. 168-186.
11. Leung, A. S. (1998). Vocational identity and career choice congruence of gifted and talented high school students. *Counseling Psychology Quarterly*. 11(3). P. 325-335.
12. Lubinski, D., & Benbow, C.P. (2006). Study of mathematically precocious youth (SMPY) after 35 years: Uncovering antecedents for the development of math-science expertise. *Perspectives on Psychological Science*. P. 316-345.
13. Matthews, D.J., & Foster, J.F. (2005). Being smart about gifted children: A guidebook for parents and educators. Scottsdale, AZ: Great Potential Press.
14. Milgram, R.M., & Hong, E. (1999). Multipotential abilities and vocational interests in gifted adolescents: Fact or fiction? *International Journal of Psychology*. 34 (2). P. 81-93.
15. Muller, C.B. (2005). Gender Differences and Performance in Science. *Science*, 307 (5712). 1043b–1043b.
16. Rim, Y. Importance of values according to personality, intelligence and sex. *Personality and Individual Differences* 5 (2). 1984. P. 245-246.
17. Robertson, K.F., Smeets S., Lubinski, D., & Benbow, C.P. (2010). Beyond the Threshold Hypothesis. *Current Directions in Psychological Science*, 19 (6). P. 346-351.
18. Sajjadi, S.H., Rejskind F.G., & Shore B.M. (2001). Is multipotentiality a problem or not? A new look at the data. *High Ability Studies*. 12. P. 27-43.
19. Schuler P. (2002). Perfectionism in gifted children and adolescents. *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* WacoTX: Prufrock Press. P. 71-80.

20. Sekowski, A., & Łubianka, B. (2013). Education of gifted students – an axiological perspective. *Gifted Education International*. 30 (1). P. 58-73.
21. Siekan'ska M. (2005). Zadowolenie z pracy zawodowej oso' b wybitnie zdolnych. Lublin: Scientific Society of the Catholic University of Lublin TN KUL.
22. Stewart, J.B. (1999). Career counseling for the academically gifted student. *Canadian Journal of Counseling*. 33 (1). P. 3-12.
23. Webb, J.T. In: Heller, K.A., Mönks, F.J., & Passow, A.H. (Eds.) (1993). Nurturing social-emotional development of gifted children. *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*. Oxford. New York: Pergamon Press. P. 525-539.

Melnyk Maryna. Theoretical Foundations of the Gifted Students' Professional Self-determination in Foreign Science.

Summary.

The article highlights the results of theoretical, methodological and practical researches of professional self-determination of gifted students in foreign science. Typical internal (cognitive and personal characteristics) and external factors, which are predetermine the professional self-determination of gifted high school students, are highlighted. These include, but are not limited to, multipotentiality, early choice of professional field, cognitive features, perfectionism, value-based features, focus on traditional academic learning, inflated expectations of others, impact of gender stereotypes, and others.

The features of multipotentiality that creates internal conflict related to the choice of profession are described. The results of empirical studies of the phenomenon are highlighted. The author emphasizes the role of cognitive factors in the gifted persons professional development. The results of studies that refute the "threshold" hypothesis of success (a certain high level of cognitive ability is necessary to achieve career success and results exceeding this level will not increase the probability of success of the individual) are described. The article represents results of comparing successful and unsuccessful gifted students in a situation of professional self-determination. The specificity of the gifted students value sphere in comparison with non-gifted is highlighted.

The empirically revealed influence of gender stereotypes and expectations of significant adults on the professional self-determination of gifted boys and girls is presented, namely – choice of profession and educational institution, career expectations.

The need for individualization and differentiation of career guidance with gifted students is justified, in particular – use of appropriate tools, formulation of the right questions, consideration of interests, needs and values, impact of cultural context.

Key words: giftedness; gifted students; professional self-determination; career guidance.

Мельник М.Ю. Теоретические основы исследования профессионального самоопределения одаренных учащихся в мировой науке.

Аннотация.

В статье отражены результаты многолетних исследований профессионального самоопределения одаренных учащихся в мировой науке. Выделены типичные особенности одаренных учеников, влияющие на их профессиональное самоопределение. К таким, в частности, отнесены: мультипотенциальность, ранний выбор сферы профессиональной деятельности, когнитивные особенности, перфекционизм, особенности ценностной сферы, сосредоточение на традиционном академическом обучении, завышенные ожидания других, влияние гендерных стереотипов и др. Обоснована необходимость индивидуализации и дифференциации профориентационной работы с одаренными учащимися.

Ключевые слова: одаренность; одаренные старшеклассники; профессиональное самоопределение; профориентация.

Стаття надійшла до редколегії 24 вересня 2019 року